

stopnjevalo tudi s sovjetsko zasedbo teh dežel, posebno velja to za Avstrijo, kjer je letna produkcija že preseгла milijon ton.

»Naftni val« je v povojnem času zajel tudi ostale evropske države. Domala v vseh so ugotovili naftna ležišča, povečini sicer skromna, kljub temu pa vredna vse pozornosti, ker pomenijo za vsako od teh držav koristno dopolnilo energetskih virov. Med državami, ki v povojnem času rapidno večajo produkcijo, so predvsem vzhodnoevropske, a tudi Jugoslavija. Med zahodnoevropskimi državami narašča pomen pridobivanja nafte predvsem v Franciji (1952. leta že nad 300.000 ton), pa še tu ovirajo proizvodnjo tuje petrolejske družbe. Še slabše je v Italiji, čeprav je tu nafta spriči siromašnosti energetskih virov toliko pomembnejša. Vmešavanje ameriških petrolejskih družb je tu še bolj očitno. Saj gre na ta račun počasnejši razvoj produkcije nafte v zahodnoevropskih državah. Na splošno

namreč velja, da nudijo paleogeografske razmere Evrope vendarle številnejša, čeprav morda skromnejša naftna ležišča, kot pa se je še nedavno mislilo. In to ob vznožju starih ali mladih gorstev, oziroma v obrobni delih nekdanjih morskih kadunj.

Produkcija nafte v evropskih državah — brez Romunije in SZ — znaša od leta 1950 dalje nad 5 milijonov ton letno (Avstrija, Madžarska, Francija, Nizozemska, Jugoslavija, Poljska, Anglija, Češka). Ta produkcija hitreje narašča kot v Romuniji. Zato kljub rekordni proizvodnji v tej deželi pomen romunske nafte ne more imeti v Evropi več tiste veljave kot pred vojno. Še manj moremo seveda govoriti o njeni nekdanji vlogi v svetovni proizvodnji, saj se danes ne uvršča več med prvo desetorico producentov. Zato pa je morda pomembnejše naraščanje produkcije nafte v vsej Evropi, zlasti glede na njene potrebe oziroma potrošnjo.

Mavricij Zgonik:

O uporabi zemljevida v šoli in doma

Eden izmed pogojev za uspešno osvajanje zemljepisnih pojmov, pojavov in dejstev je čim izdatnejše uporabljanje karte. Zemljevid je najpotrebnejše učilo doma in v šoli.

Učenci in dijaki si z veseljem nabavljajo zemljevide in atlante. Ne samo to! Veliko rišemo in skiciramo na tablo ali v zvezke, učenci prerisavajo zemljepisne pojme in objekte doma, delajo si v zmanjšanem in povečanem merilu skice in slike za domače vaje. Vsi se zavedamo važnosti ponaziranja in ga pogosto uporabljamo. In vendar, kako često se nam dogaja, da žanjemo kljub vsemu temu le skromen uspeh!

Kolikokrat slišimo od staršev in drugih vzgojiteljev koliko časa presedijo njihovi otroci pri zemljepisni knjigi. Zagotavljajo nam, da se učijo zemljepisne stvarine ob zemljevidu ozir. atlantu, kako pozno zvečer izvršujejo zemljepisne naloge v skiciranju in podobno. Učitelj se zaveda, da je v šoli razlagal po metodi sodobnega geografskega pouka. In kljub temu so uspehi večkrat skromni. Kaj je temu vzrok?

Med drugimi vzroki vidim razlog tudi v tem, da se dijaki ne znajo pravilno učiti, posebno pa da ne znajo pravilno uporabljati zemljepisnih kart in atlantov. Tudi mi sami, njihovi učitelji, jih pogosto ne znamo navajati na to. Zato hočem v nadaljnjih odstavkih govoriti tudi o uporabi zemljevida v šoli in doma.

1. Na splošno moremo reči, da sta atlas ozir. karta priljubljeni učili. Učenec si jo rad kupi in ogleduje. Veliko časa presedi pri njej. In vendar, koliko nas je, ki bi znali tudi pravilno uporabljati karto? Da pa mora iti učenje in memoriranje geografskih pojmov in dejstev paralelno z osvajanjem njihovih predstav v površini in prostoru, torej paralelno z uporabo karte, ni treba posebej poudarjati. Poglejmo si to le nekoliko natančneje!

Razumljivo je, da mora sloneti gospodarsko-kulturni del geografije, posebno kar se tiče regionalne, na pravilnem dojemanju in razumevanju naravnih pogojev, torej na pokrajinskem okviru. Vtise o značaju pokrajine ali regije pa sprejemamo z zemljevida često zelo površno in nepopolno. Naravnih značilnosti iz kompleksnega in genetičnega vidika ne vidimo. To je zato, ker na zemljevidu iščemo in vidimo premnogokrat le tiskana imena in napise. Sicer opazim na karti različno lestvico barv od temnozeleno do temnorjave, od svetlo-modre do temnomodre, kar kaže na različno visok svet in različno globino voda. Povprečen učenec pogosto ne vidi več kot to. Ne gleda, kakšne oblike so vzpetine, ne spremlja in ne ugotavlja genetično teka rek in njihove karakteristike. Ni navajen, da bi primerjal posamezne dele regije. Kompleksno gledanje na karto mu je nepoznano. Ne ugotavlja medsebojne zavisnosti in lege raznih geografskih predmetov. Vse to so velike pomanjkljivosti.

Mnenja sem, da se te svoje površnosti niti sam ne zaveda. Da, celo prepričan je, da zemljepisno snov obvlada. V šoli pa potem pokaže, razumljivo pred zemljevidom, svoje neznanje. Vse njegovo »znanje« ga pusti na cedilu, ker temelji njegova geografska predstava na površnem in mehničnem opazovanju in ker pokrajine ozir, geografske enote ni gledal na karti kompleksno in genetično, torej v medsebojni zavisnosti vzročnosti.

2. Pred zemljevidom često tudi nima nobene prave orientacije. Mogoče je karta narisana v drugačnem merilu, napisi geografskih predmetov stojijo v drugačni razporeditvi, kakor jih je gledal doma v svojem atlantu, in potem se v šoli pred stenskim zemljevidom seveda ne znajde več. Dogodi se, da ne najde niti najbolj znane pokrajine, rek, gorovja, naselja, proge itd. Tu je ravno problem.

Če opazujemo takega dijaka, vidimo, da ne išče na zemljevidu geografskega predmeta, ampak le napis in ime, namesto, da bi se spomnil, ozir. poklical ter gledal sliko ali predstavo določenega zemljepisnega predmeta.

V šoli bo znal pred karto le tisti dijak, ki ima najvažnejše in bistvene poteze zemljevida in določene pokrajine v spominu kot absolutno svojo, v lastno zavest vtisnjeno podobo. Le tisto sliko, ki mu ostane v zavesti, bo hitro spravil v sklad z ono, ki jo ima pred seboj na zemljevidu.

Prisvajamo si torej določeno zemljepisno snov *vizuelno, optično!* Le tako si bomo prisvojili bistvene poteze pokrajine reliefa, razmere v horizontalni razčlenjenosti, vertikalno oblikovitost, rečne sisteme, značilnosti vegetacije in ojkomene. Le tako bomo imeli pokrajino jasno pred seboj in jo bomo »videli« tudi brez zemljevida. Geografijo bom le v tem primeru tudi znal in se bom z lahkoto znašel pred karto. Saj se pravi geografsko misliti in geografsko opazovati, osvajati in osvojiti si predstave v površini in prostoru.

Povsem razumljivo je, da se dijak nižje stopnje ne bo mogel znajti pred zemljevidom, ki ima drugačno projekcijo, kakor jo ima njegov zemljevid doma. To je upravičeno. Zato je dolžnost učitelja, da mu osnovno razliko med obema kartama tudi pojasni, n. pr. razlike med poliedersko in merkatortorjevo ali stereografsko ekvatorialno projekcijo.

3. Mnogi učenci se pri čitanju zemljevida sicer zelo trudijo, mnogo časa bulijo v zemljevid in si tudi skrbno podčrtavajo vsako pomembnejše mesto, napise gorovij, rek in podobno. Pri tem pa puščajo v nemar pokrajino in njene karakteristične poteze ter jih tudi ne vidijo. Iz prej povedanega je razumljivo, da to še ni pravilno učenje in geografsko pripravljajše. To je samo »čitanje« karte ali atlasa. Nепrestano podčrtavanje imen to samo dokazuje. Tako čitanje karte ni zasidrano v njegovi duševnosti z jasno predstavo v prostoru in v medsebojni kompleksni zavisnosti. Zato to »znanje« ob prvi priliki tudi izpuhti. Tako je znanje zemljepisa zelo pomanjkljivo kljub dolgemu učenju in memoriranju iz učbenika in šolskih zapiskov.

Kako temu odpomoči?

Naša dolžnost je, da se navadimo karto *pravilno čitati*. Toda kako to doseči?

Učenec naj ima karto ali zemljevid pred seboj v primerni distanci, tako da obseže karto z enim pogledom; če cele karte ne more, pa vsaj določeno regijo. Ne dovolimo, da bi na slepo iskal geografske objekte samo z napisov ter pri tem abstrahiral značilnosti reliefa, pokrajine ali geografske naravne enote. Pri koncentraciji pouka ugotavljajmo lego geografskih predmetov ne samo na stenskem zemljevidu, temveč tudi v atlantih oz. na kartah v klopeh, od koder se ne vidijo več na stenskem zemljevidu napisi in imena.

Protiutež razvadi zgolj »čitanja« karte naj bo tudi uporaba *nemih* in *polnemih* kart. Njihova dobra stran za tehniko učenja je tudi v tem, da so preglednejše, ker jih ne zakrivajo vsakovrstni napisi. Paziti pa moramo, da pri tem ne pretira-

vamo, ker potem trpi kompleksna vsebina karte. *Napisi niso bistveni del zemljevida!* Učenci bodo to razumeli, če se v duhu prestavijo z letalom nad pokrajino. Z višine zamišljeni pogled nam nudi le ploskev reliefa, obrise, tek voda, lego naselbin, prog in cest, obrise polotokov in otokov, lise kultur in gozda, nikjer pa nobenih napisov.

4. Dogaja se nam večkrat, da določenega geografskega objekta, posebno manj znanega, ne moremo in ne moremo najti na zemljevidu. Vzrok temu je poleg prej povedanega tudi to, da smo si ga vtisnili v spomin le izolirano. Da se izognemo tej nepriliki, ne smemo ugotavljati lege in položaja določenega geografskega objekta izolirano, temveč v čim večji medsebojni povezavi z drugimi, to je sosednjimi predmeti. Zato si zapomnimo pri manj znanih objektih vedno še lego bolj znanega ali splošno znanega objekta v soseščini, n. pr. manjšo reko kot pritok večje reke, manjšo naselbino v področju večjega geografskega, gospodarskega, prometnega ali kulturnega središča. Na zemljevidu poiščemo najprej te in potem manjše in manj znane objekte. Tako bomo tudi takšne nepoznane zemljepisne predmete hitro našli in to tudi na kartah, ki so različnega merila ali različne projekcije.

Popolna reprodukcija zemljepisnih predstav je pogojena s tričlensko asociacijo: imen, stvarnih vrednosti, ki so z imeni v zvezi in relativne lege. Zadnja je pri učencih navadno najslabše zasidrana (n. pr. učenec pozna kraj Zreče, ve tudi podatke ozir. stvarne vrednosti zanj, a kraja le ne najde na zemljevidu). Zgolj *topično pomnjenje* (geografskih predmetov in njih imen, izoliranih drugo od drugih) za reprodukcijo zemljepisne predstave še ne zadošča.

Topično pomnjenje si olajšamo tudi s tem, da po možnosti tudi razumemo *zemljepisna imena* ozir. njih poreklo. Mnogo zemljepisnih imen je namreč tesno povezanih z značilnostmi predmetov (oblika reliefa, značilnosti vodovja, oblike vegetacije, osebna imena, zgodovinski dogodki itd.), zato je prav, da taka imena po možnosti tudi etimološko obrazložimo. Pri vseh narodih in ljudstvih je mnogo, mnogo zemljepisnih imen, ki so kar najtesneje povezana z značilnostmi prirode.¹

Primer: Kako bomo hitro našli na generalni karti Slovenije manj znani industrijski kraj Zreče? Ne iščimo naselja Zreče najprej, temveč Dravinjo (pritok Drave!), potem ev. Konjice (Zreče so v bližini večjega kraja Konjic!) in šele nato Zreče same. Četudi tega ne najdemo, izhajajmo od Pohorja, ker vemo, da so Zreče na njegovem južnem vznožju.

Treba je poiskati na stenskem zemljevidu romunsko mesto Ploesti!

Poiščimo najprej Karpate (nafta je ob vznožju Karpatov!), nato Bukarešto (v njegovi bližini je Ploesti!) in šele nato zaželeni kraj.

Reko Sutjesko bomo najlaže našli, če ugotovimo najprej Drino, in sicer retrospektivno v teku navzgor in nato reko Sutjesko.

Ne iščimo torej geografskih objektov na karti kar na slepo! Ta metodična zahtevnost sledi iz

GEOGRAFIJA — fakultativni maturitetni predmet

O GEOGRAFSKIH MATURITETNIH VPRAŠANJH

Naša zahteva po geografiji kot maturitetnem predmetu ni bila za nas geografe zgolj prestižnega pomena, temveč nas je pri tem vodila predvsem globoka prepričanost o koristni vlogi, ki jo geografija more in mora imeti pri zrelosti preizkušnji mladega človeka.

V zadnjih letih je že marsikdo poudaril pomanjkljivosti gimnazijske mature, med njimi je bil tudi marsikateri predsednik maturitetnih komisij. Ena izmed pomanjkljivosti je predvsem v tem, da za zrelost našega srednješolca ni potrebno, da bi pokazal svoje predstave in poglede o lastni državi in o svetu, ni potrebno n. pr., da bi pokazal svoje znanje in odnos do aktualnih gospodarskih in socialno-političnih vprašanj. Sploh ni potrebno, da bi imel kakršenkoli kompleksni pregled na svet in njegovo sodobno dogajanje. Torej vse to, kar bi mogel v precejšnji meri, če že ne docela pokazati prav pri geografiji.

To spoznanje je z našimi zahtevami vred venmarle prineslo določene spremembe. Tako je z letošnjim šolskim letom (1955/56) tudi geografija maturitetni predmet. S tem pa je omenjena pomanjkljivost le delno odpravljena. Za sedaj je namreč geografija le fakultativni predmet med predmeti realne skupine (fizika, kemija, biologija). Toda s tem, da je prišla geografija k maturi, je za nas geografe opravljen šele prvi del poti. In to ne le zato, ker opmeni njena fakultativnost le polovično rešitev, temveč predvsem zato, ker je pred nami druga, težja naloga. Ta je, da bi geografija tudi v resnici imela pri maturi tisto vlogo, ki smo si jo začrtali že v začetku naših stremeljenj. Kar priznajmo si, da to ni lahka stvar. Želimo si vsekakor, da bi geografija pri maturi vsebovala pravzaprav osnovno sintezo sodobne geografske znanosti, prilagojene srednješolskim zahtevam. Tako geografijo pa, če smo si odkriti, pravzaprav šele dobro uvajamo v srednjo šolo in zato zaenkrat niti nimamo kaj prida izkušenj. Preporučani smo, da je ta pot pravilna, da namreč izvajamo tudi v šoli

nujnosti kompleksnega in genetičnega gledanja geografskih objektov.

Ob koncu še to: Važno je, da dobimo pravilno in vizuelno trdno zasidrano predstavo različnih zemljepisnih predmetov ali pojmov že pri prvem učenju in spoznavanju pokrajine ter njenih značilnosti. Splošni vtis bo tako v naši zavesti trden. Ob vsakokratnem metodično in psihološko pravilnem uporabljanju karte bo vedno znova oživel.

¹ Opozarjam na knjigo, ki je za geografa zelo važna: R. Badjura, Ljudska geografija (Ljubljana 1953). Dober članek o zemljepisnih imenih je napisal tudi S. Kranjec, Zemljepisna imena v šoli, Sodobna pedagogika, Ljubljana 1955, št. 3/4.

pri geografskem pouku principe in bistvo moderne geografije. Drugo je morda vprašanje v kako prirejani projekciji naj bo ta, da bo najbolj ustrezala srednji šoli. Tu ni torej težava le v tem, da geografija kot maturitetni predmet nima prave tradicije, temveč je to morda le vzrok več. Prav je, da se zavedamo težav in odgovornosti, ki so s tem v zvezi.

Razumljivo, da skušamo vse te težnje čisto jasno poudariti prav pri vlogi, ki naj jo ima geografija pri maturi. Izraziti jo moremo konkretno takole: Pri zemljepisu naj kandidat pokaže ob primernem poznavanju geografskih dejstev sposobnost samostojnega in kompleksnega presojanja geografskih pojavov in njih zavisnosti na širših geografskih področjih. Kandidat naj pokaže sposobnost zdravega razsojanja o strukturi posameznih pokrajin, o njihovih prirodnogeografskih in družbenogeografskih (socialnih in političnih) svojstvih ter silnicah, ki se v njih uveljavljajo. Kandidat mora pokazati, da si je vsaj v osnovah pridobil geografski način mišljenja, to pomeni, da zna n. pr. poudariti kompleksnost in dialektičnost pojavov na zemeljski površini v celoti ali v posameznih regijah in s tem konkretno pokazati svoj dialektično-materialistični pogled. Pri geografiji Jugoslavije naj kandidat pokaže, da si je ob temeljitem spoznavanju lastne dežele in njenih problemov zavestno ustvaril do nje pozitiven in aktiven odnos pa s tem hkrati tudi konkretne osnove za, pravilnejše vrednotenje ostalega sveta.

Pri maturi je bila nekdanj samo geografija Jugoslavije, sedaj pa zajemajo vprašanja celotno snov, predpisano za višjo gimnazijo. Pri prvem vprašanju naj bo poudarek na obči geografiji (fizično geografskih vprašanj naj bo neposredno čim manj), pri drugem na regionalni, pri tretjem pa na geografiji Jugoslavije. Vsa tri vprašanja naj bodo čim bolj kompleksna in naj skušajo v kar največji meri povezati občo in regionalno geografijo ter geografijo Jugoslavije.

Bodimo še bolj konkretni, saj morda ne bo odveč, ako skušamo z nekaj primeri nakazati, kako si zamišljamo maturitetna vprašanja.

I.

1. Osnovni pogoji za nastanek in razmestitev industrije (s primeri)

Razmestitev in razvoj industrije glede na:

- a) pogonske vire — (ogljje, premog, hidroenergija) in surovino,
- b) prometno lego,
- c) delovno silo,
- d) kapital in strateški moment.

Učinki industrije v pokrajini ter v razporeditvi in strukturi prebivalcev.